

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

SAMİRƏ İSGƏNDƏR QIZI MƏMMƏDOVA

**AZƏRBAYCAN – İSRAİL MÜNASİBƏTLƏRİ
(1991-2008-Cİ İLLƏR)**

İxtisas: 5503.02 – Vətən tarixi

**Tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2016

Dissertasiya işi Sumqayıt Dövlət Universitetinin Azərbaycan tarixi kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Tarix üzrə elmlər doktoru, professor

M.C.QASIMLI

Rəsmi opponentlər:

Tarix üzrə elmlər doktoru, professor

H.C.ƏLİBƏYLİ

Tarix üzrə elmlər doktoru, professor

İ.M.HÜSEYNOVA

Aparıcı müəssisə:

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Tarix
kafedrası

Müdafiə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının 24 fevral 2015-ci il tarixli 52 sayılı əmri ilə Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində yaradılmış tarix üzrə elmlər doktoru və tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.161 sayılı Dissertasiya Şurasının “_29_”
____10____ 2016-cı il tarixli iclasında, saat “ ____ ” - da keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ-1148, Bakı şəhəri, Z.Xəlilov küç., 23

Dissertasiya işi ilə Bakı Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat “ ____ ” _____ 2016-cı ildə göndərilmişdir.

Dissertasiya Şurasının elmi katibi
tarix üzrə elmlər doktoru, professor

S.Y.SÜLEYMANOVA

DİSSERTASIYA İŞİNİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Problemin araşdırılmasını bir sıra amillər şərtləndirir. Məlum olduğu kimi, XX əsrin 80-ci illərinin sonları – 90-cı illərinin əvvəllərində beynəlxalq münasibətlər sistemində baş verən nəhəng proseslər – dünya sosializm sisteminin və Varşava Müqaviləsi Təşkilatının dağılması, “soyuq müharibə”nin sona çatması, SSRİ-nin iflasa uğraması planetdə mövcud siyasi şəraiti tamamilə dəyişdirdi. Yaranmaqda olan yeni beynəlxalq şərait dünyada həm global hərbi-siyasi gərginliyin azalması, blokların qarşılıqlı aradan qalxması, həm iqtisadi, siyasi və hərbi nöqteyi-nəzərdən maraqların toqquşduğu yeni güc mərkəzlərinin yaranması, həm də ayrı-ayrı ölkələrdə və regionlarda etnik-millî münaqişələrin artması ilə səciyyələnirdi. Belə bir şəraitdə uzun illər boyu dünyanı lərzəyə salan Sovet İttifaqının dağılmasından sonra azad nəfəs alan xalqların yaratdıqları yeni müstəqil dövlətlər beynəlxalq münasibətlər sisteminə bilavasitə qoşulmağa və milli maraqlarını ifadə edən xarici siyasət xəttini reallaşdırmağa başladılar.

Azərbaycan xalqı 1991-ci il oktyabrın 18-də dövlət müstəqilliyini bərpa etdi. 1991-2008-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində İsrail Dövləti ilə münasibətlər ikitərəfli və çoxtərəfli formatda qurulmuş və inkişaf etdirilmişdir. İsrail Dövləti Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyini 1991-ci il dekabrın 25-də tanıdı, 1993-cü ildə isə Bakıda səfirliyini açdı.

Tədqiq edilən illərdə hər iki tərəf müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığın inkişafına böyük maraq göstərmişdir. Bununla belə, 1991-1993-cü illərdə Azərbaycan – İsrail münasibətləri zəif olmuşdur. 1993-cü ildə Ümummilli lider Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra Azərbaycan – İsrail münasibətlərinə xüsusi diqqət yetirilməyə başlandı. İki dövlət arasında əməkdaşlığın genişlənməsində Ümummilli lider Heydər Əliyevin xüsusi rolu olmuşdur. Azərbaycan və İsrail arasında münasibətlərin dərin köklərinin olduğunu qeyd edən Heydər Əliyev Azərbaycanda yəhudilərin əsrlər boyu bərabərhüquqlu insanlar kimi yaşadıklarını, azərbaycanlıların heç vaxt onları burada hansısa əcnəbi xalqın nümayəndəsi kimi hesab etmədiklərini, Azərbaycanda yaşayan yəhudilərin XIX əsrin sonları – XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan elmi, mədəniyyəti, səhiyyəsi, iqtisadiyyatı və sənayesinin inkişafında böyük xidmətlər göstərdiklərini və çoxlu silinməz izlər qoyduqlarını bildirmişdir. Bununla bağlı olaraq Heydər Əliyev deyirdi: “...Bu faktlar İsrail ilə Azərbaycan arasında, Azərbaycan ilə bütün dünya yəhudiləri arasında dostluq əlaqələrinin mövcud olduğunu

çox parlaq nümayiş etdirir. Biz bu əlaqələrin gələcəkdə də inkişaf etməsini istəyirik, bunun üçün öz tərəfimizdən lazımı tədbirlər görürük və görəcəyik. Ümidvaram ki, İsrail – Azərbaycan əlaqələri get-gedə genişlənəcək və hər iki tərəfə fayda verəcəkdir”.¹

Prezident İlham Əliyev də iki ölkə arasında əməkdaşlığı yüksək qiymətləndirərək demişdir: “Ölkələrimiz və xalqlarımız arasında mövcud olan dostluq və əməkdaşlıq gələcəkdə də daha sıx əlaqələrin formalaşmasına imkan verəcəkdir. Biz İsrail şirkətlərinin Azərbaycanda fəaliyyətini çox yüksək qiymətləndiririk və onların iqtisadiyyatımıza daha çox sərmayə qoymasını istəyirik. Bildiyiniz kimi, ölkəmizdə sərmayələrin etibarlı qorunması üçün münbit şərait mövcuddur. Ona görə də biz biznesmenləri Azərbaycanda fəaliyyətlərini gücləndirməyə çağırırıq”.²

Mövzunun aktuallığını şərtləndirən digər bir amil ondan ibarətdir ki, müasir dövrdə Azərbaycandakı yəhudi icması və onun İsraildə yaşayan nümayəndələri iki xalq və dövlət arasında münasibətlərin inkişafında mühüm rol oynayırlar. Ulu öndər Heydər Əliyev deyirdi: “Yəhudilər Azərbaycanda əsrlərdir ki, yaşayırlar və onlara qarşı münasibətdə heç vaxt diskriminasiya halları baş verməmişdir. Tarixdən də məlumdur ki, yəhudi xalqının bəzi nümayəndələri qırğınlardan xilas olmaq üçün Azərbaycana köçmüşlər və burada diskriminasiya hiss etmədən sakit yaşamağın mümkün olduğu yer tapmışlar. Bu bizim xalqın xüsusiyyətidir. Bu həm də müstəqil Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi siyasətin nümayişidir”.³

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev də İsrail Dövlətinin başçısı ilə görüşdə yəhudi icmasının əsrlər boyu Azərbaycanda sülh və dostluq şəraitində yaşadığını və ikitərəfli əlaqələrdə mühüm rol oynadığını aşağıdakı kimi ifadə etmişdir: “Azərbaycanda doğulan və hazırda İsraildə yaşayıb çalışan İsrail vətəndaşları da ikitərəfli əlaqələrimizin inkişafında çox önəmli rol oynayırlar. Onlar əslində, İsraildə Azərbaycan diasporu kimi fəaliyyət göstərirlər”.⁴

Məlum olduğu kimi, Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində yaradılmış Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli məsələsi Azərbaycan

¹ Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. XXVII kit. Bakı, 2009, s.150.

² Əliyev İ.H. İnkişaf məqsədimizdir. I kitab. 2003 avqust-oktyabr. Bakı, 2009, s.166.

³ Президент Азербайджана принял руководителей еврейских религиозных общин. Газ., “Азиз”, 1998, ноябрь, № 11 (65).

⁴ İsrail – Azərbaycan əməkdaşlığı bütün sahələrdə inkişaf etdiriləcək // [www.azerbaycanli.org / az/ news – 246.html](http://www.azerbaycanli.org/az/news-246.html)

diplomatiyasının qarşısında çox mühüm vəzifələr qoymuşdur. Bu vəzifələri həyata keçirmək üçün Azərbaycan Respublikası İsrail Dövləti ilə əməkdaşlığı da bir vasitə olaraq görmüşdür. 1991-2008-ci illərdə ikitərəfli əlaqələrin genişlənməsi Azərbaycana regional hərbi-siyasi təhlükəsizliyinin təmin olunmasına və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində İsrailin müəyyən dəstəyini qazanmağa imkan vermişdir. İsrail Dövləti də geosiyasi və ticarət-iqtisadi maraqlarını və enerji təhlükəsizliyini təmin etmək istiqamətində Azərbaycan ilə əməkdaşlıqdan faydalanmışdır. Azərbaycan Respublikası İsrail ilə qarşılıqlı münasibətlərini Yaxın və Orta Şərqi müsəlman ölkələri ilə əməkdaşlığa xələl gətirmədən inkişaf etdirməyə çalışır. Azərbaycan və İsrail arasında əlaqələr beynəlxalq normalara əsaslanmış, üçüncü dövlətə və ya dövlətlər qrupuna qarşı yönəldilməmişdir. Bütün bunlar 1991-2008-ci illər Azərbaycan – İsrail münasibətlərinin təcrübəsini öyrənmək baxımından da elmi tədqiqat mövzusu kimi aktuallıq kəsb edir.

Beləliklə, müstəqil Azərbaycan Respublikası və İsrail Dövləti arasında diplomatik-siyasi münasibətlərinin qurulması və inkişafını, qarşılıqlı ticarət-iqtisadi, elmi-texniki, hərbi-texniki, mədəni və humanitar əlaqələrini, Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində yaradılmış Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli məsələsində bu ölkənin mövqeyini araşdırmaq mühüm tarixi, elmi-nəzəri və siyasi aktuallıq kəsb edir. Eyni zamanda, ikitərəfli münasibətləri daha da inkişaf etdirmək üçün elmi əsaslandırılmış təklif, tövsiyə və proqnozların irəli sürülməsi də tədqiqatın aktuallığını şərtləndirən amillərdən biridir.

Tədqiqatın xronoloji çərçivəsi 1991-2008-ci illəri əhatə edir. Xronoloji çərçivənin başlanğıcı 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsindən, son həddü isə 2008-ci ildə Azərbaycan Respublikasında keçirilən prezident seçkiləri ilə bağlı götürülmüşdür. Mövcud xronoloji çərçivə Azərbaycan Respublikası ilə İsrail Dövləti arasında mövcud münasibətlərin bütün sahələrini araşdırmağa və inkişaf dinamikasını izləməyə imkan verir.

Problemə öyrənilmə səviyyəsi. Azərbaycan Respublikasının 1991-2008-ci illərdə İsrail Dövləti ilə ikitərəfli münasibətləri tarixşünaslığımızda indiyədək ayrıca bir problem kimi araşdırılmamışdır. Bununla belə, Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin müxtəlif tərəflərinə həsr edilmiş əsərlərdə İsrail ilə münasibətlərə qismən toxunulmuşdur. Bu

baxımdan M.Qasimovun (Qasımlı) əsərləri ilk addım kimi əhəmiyyətlidir.¹ Həmin əsərlərdə Azərbaycan Respublikasının İsrail Dövləti ilə əlaqələri, əməkdaşlığın mümkün yolları və perspektivləri araşdırılmışdır.

Ə.Həsənovun əsərində² Azərbaycan Respublikasının xarici siyasət məsələləri, ayrı-ayrı dövlətlər ilə ikitərəfli əməkdaşlığı araşdırılmışdır. Əsərin altıncı fəslində Azərbaycan Respublikası və İsrail Dövləti arasında ikitərəfli münasibətlərə də toxunulmuşdur.

N.Əliyevin əsərlərində Azərbaycan və yəhudi xalqları arasında mədəni əlaqələr sosial-fəlsəfi baxımdan araşdırılmışdır.³ Azərbaycan və yəhudi xalqları arasında münasibətlərin sosial-mədəni aspektlərinin təhlilinə həsr olunmuş əsərlərdə iki xalq arasında olan siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələr araşdırılmış və çoxlu faktiki materiallar verilmişdir. Lakin iki ölkə arasında siyasi, ticarət-iqtisadi, təhsil, elmi-texniki əlaqələr bu əsərlərdə tədqiq edilməmişdir.

¹ Qasimov (Qasımlı) M. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində (1991-1995-ci illər). Bakı, 1996; Yenə onun. Azərbaycanın xarici siyasəti (konsepsiya məsələləri). Bakı, 1997.

² Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, 2005.

³ Əliyev N. Azərbaycan – yəhudi xalqları arasında münasibətlərin sosial-mədəni aspektləri. Fəl.elm.nam... disser. Avtoreferat. Bakı, 2008; Yenə onun. Azərbaycan – İsrail münasibətləri yeni geopolitik dəyişikliklər dövründə / Sosial-siyasi problemlər. Məqalələr məcmuəsi. X buraxılış. Bakı, 2004, s. 158-161; Yenə onun. Роль общины горских евреев Азербайджана в развитии Азербайджано – Израильских отношений / Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası aspirantlarının elmi konfransının materialları. Bakı, iyun, 2004, s.283-284; Yenə onun. Genosid gerçəklikləri / Sosial-siyasi problemlər. Məqalələr məcmuəsi, XIII buraxılış. Bakı, 2005, s. 336-342; Yenə onun. Qarabağ münaqişəsi və yəhudi icmaları / Qarabağ dünən, bu gün və sabah. V elmi-praktik konfransın materialları. Bakı, 2006, s. 182-185; Yenə onun. Kiçik və orta biznesin inkişafında İsrail modelinin əhəmiyyəti / Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsi və beynəlxalq təcrübə. Ümumrespublika nəzəri-praktik konfransının materialları. 17 may 2006-cı il. Bakı, 2006, s. 116-118; Yenə onun. İsrailin azərbaycanlı icması: ölkənin ictimai həyatında sosial qrup kimi iştirak // Fəlsəfə. Elmi nəzəri jurnal, 2006, № 3-4 (5), s. 123-127; Yenə onun. Azərbaycan və yəhudi xalqları arasında qarşılıqlı əlaqələr tarixindən (XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəlləri) // Dirçəliş – XXI əsr, 2007, № 106-107, s. 152-158; Yenə onun. Mədəniyyətlər və dinlərarası münasibətlərin fəlsəfi məzmununa Azərbaycan reallığından baxış // Elmi əsərlər. Elmi-nəzəri jurnal, 2007, № 1 (7), s. 43-51; Yenə onun. Erməni iddialarında yəhudi məsələsi // Dirçəliş – XXI əsr, 2007, № 112-113, s. 131-143.

Azərbaycan, Türkiyə və İsrail dövlətlərinin strateji tərəfdaşlığı məsələləri R.Hüseynovun əsərində araşdırılmışdır¹. Müəllif Azərbaycan və İsrail arasındakı geosiyasi münasibətlərin reallıqları və perspektivlərinə dair materialları tədqiqat işinə cəlb etmişdir. Araşdırmada siyasi təhlil kifayət qədər olsa da, müəllifin bəzi mülahizələri, xüsusən Türkiyə – İsrail siyasi münasibətlərini ideallaşdırılması mübahisəlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, mətbuatda Azərbaycan və İsrail arasında əlaqələrin ayrı-ayrı sahələrinə həsr olunmuş müxtəlif məzmunlu məqalələr dərc olunmuşdur.² Həmin məqalələr İsrail Dövlətinin Cənubi Qafqaz ölkələrinə münasibətdə yürütdüyü siyasəti bilmək üçün faydalıdır.

İki xalq arasında olan əlaqələrə və bunun Azərbaycan – İsrail dövlətlərarası münasibətlərinə təsirinə həsr olunan tədqiqat işlərindən T.Abbasovun³ və E.Şeffərin⁴ əsərlərini qeyd etmək olar. Müəlliflər belə bir

¹ Гусейнов Р. Геополитический треугольник Азербайджан – Турция – Израиль к вопросу стратегического партнерства. Дис...канд.пол.наук. Баку, 2006, s.129.

² Balayev S. İsrailin iş adamları Azərbaycanın qeyri-neft sektoruna maraq göstərirlər. “İki sahil” qəz., 2004, 12 may, № 19 (321). Велиев А. Треугольник Израиль – Турция – Азербайджан: реальность и перспективы // Центральная Азия и Кавказ, 2000, №2(28), с.36-42; Cəfərov İ. Quba sosial-iqtisadi islahatların önündə. “Respublika” qəz., 2003, 19 noyabr, № 266 (1903); Elnur. Ermənilər İsrail səfirini qovmaq istəyirlər. “Yeni Azərbaycan” qəz., 2002, 16 fevral, № 031 (1259); Xəlilova K. ABŞ konqresində Vaşinqtonun Azərbaycanla bağlı siyasəti müzakirə olundu. “525-ci qəzet” qəz., 2001, 12 oktyabr, № 214 (1056); Kamran. ABŞ-da erməni – yəhudi qarşılıqlı qızıdır. “525-ci qəzet” qəz., 2012, 22 fevral, № 36 (1146); Qasımov Q. Azərbaycan həqiqətləri ilə beş gün Amerikada. “Şəfəq” qəz., 1998, 31 dekabr, № 41; Израиль заинтересован в выходе азербайджанской нефти в Красное море. Информационное агентство “Нефть и Капитал”, 2006, 9 июня; Осенью в Баку предполагается организовать форум еврейских организаций. Агентство Медиафорум, Баку. 2006, 16 мая; Посетители музеев Холокоста узнают о Ходжалинском геноциде. Газ., “Зеркало”, 2006, 14 июня, № 106; Президент Ираиля призвал Азербайджан расширить двусторонние политические и экономические отношения. Газ., “Зеркало”, 2006, 14 февраля və s.

³ Аббасов Т.Н. Деятельность еврейских организаций в Азербайджане в начале 90-х годов // Bakı Universitetinin Xəbərləri (Humanitar elmlər seriyası). 2000, № 1, s.105-109.

⁴ Шеффер Э. Численность евреев Кавказа и динамика их репатриации // Возрождение – XXI век, 1999, январь, № 11, с.73-83.

qənaətə gəlirlər ki, Azərbaycan və yəhudi xalqları arasında olan tarixi əlaqələr iki dövlət arasında münasibətlərin inkişafına müsbət təsir göstərir.

“Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənətində yəhudilər” adlı kitabda¹ mədəniyyət sahəsində Azərbaycan – İsrail əməkdaşlığına dair əhəmiyyətli materiallar verilmişdir. Bu kitabın məqsədi Azərbaycandakı yəhudilərin Azərbaycanın mədəniyyət, incəsənət, təhsil və elm sahələrində, o cümlədən iki ölkə arasında mədəni əlaqələrin inkişafındakı müstəsna xidmətlərini oxuculara çatdırmaqdır.

M.Manafovanın Azərbaycanın Şərqi Asiya ölkələri ilə mədəni əlaqələrinə həsr olunmuş kitabında ölkəmizin həmin regionun ölkələri, o cümlədən İsrail ilə mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığı ictimai, sosial və mədəni hadisə olan beynəlxalq mədəni əlaqələr kontekstindən təhlil edilmişdir².

Ş.Əbilovun məqaləsində İsrail Dövlətinin Azərbaycanda və Mərkəzi Asiyada strateji tərəfdaşlıq məsələləri tədqiq edilmişdir.³

Dissertantın Azərbaycanda və xarici ölkələrdə çap olunmuş elmi məqalələrində iki ölkə arasında münasibətlərin müxtəlif sahələri öyrənilmişdir⁴.

Dissertasiya işi yazılarkən Azərbaycan müəlliflərindən⁵ F.İsmayılzadə, Ş.Abbasov, A.Ağayeva, Ə.Vəliyev, L.Sultanova, J.Babayeva, M.Almanın və b. ingilis dilində yazdıqları məqalələrdən istifadə edilmişdir.

¹ Евреи в культуре и искусстве Азербайджана (Под руководством профессора Московской консерватории, композитора Ф.Караева). Баку, 2008.

² Manafova M. Azərbaycanın Şərqi Asiya ölkələri ilə mədəni əlaqələri. Bakı, 2008, s.15-17.

³ Abilov Sh. The Azerbaijan – Israel relations. A non-diplomatic. But strategic partnership. OAKA, 2009, cilt 4, sayı 8, s.147-167.

⁴ Bax: Dissertantın dərc olunmuş elmi əsərlərinin siyahısı.

⁵ Ismailzade F. “Azerbaijan Take Sides in Israel-Lebanese War”, Eurasia Daily Monitor, Vol. 3, No. 157, 14 August 2006: (http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews{tt_news}=31974); Ismailzade F. “Azerbaijan’s Independence Foreign Policy Strengthened by Recent High Profile Meetings”, Eurasia Daily Monitor, Vol. 6, No. 162, 21 August 2009: (http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=35450); Ismailzade F. “Israel Show Interest in Azerbaijan Energy and Trade Projects”, Eurasia Daily Monitor, 09 June 2006: (http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews{tt_news}=31770); Ismailzade F. “New Tensions Complicate Relations Between Baku and Tehran”, Eurasia Daily Monitor, Vol. 3, No. 62, 30 March 2006: http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D

Yəhudi müəlliflərinin¹ məqalələrindən də tədqiqat zamanı istifadə edilmişdir. Məqalələrdə Azərbaycan və İsrail arasında mövcud münasibətlər və əməkdaşlığın geniş perspektivləri öyrənilmişdir.

=315; Abbasov Sh. "Azerbaijan Mum about Israeli Spy Plane, Satellite Project", eurasianet.org 17 August 2009; <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eavo81709a.shtml>; Aghayeva A. "The Biggest Synagogue of Baku, Azerbaijan", 25 February 2005: (www.skyscrapercity.com/archive/index.php?t-184541.html); Valiyev A. "Brothers, Neighbors, Rivals", TOL, 17 March 2009: (<http://www.tol.cz/look/TOL/article.tpl?ldLanguage=1&IDPublication=4&NrIssue=313&NrSection=4&NrArticle=20457>); Sultanova L. "Israel is Azerbaijan's second big partner in business field", APA, 29 April 2009 (<http://en.apa.az/news.php?id=101380>); Babayeva J., "Over 13,000 People Join Campaign on Collection Signatures against Opening of Turkey-Armenia Border, 10 april 2009; Alman M. "Azerbaijan, Trapped between Palestinians and Israel, Takes a Pragmatic Position", Eurasia Daily Monitor, Vol. 6, No. 13, 21 January 2009: (http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnew{tt_news}=34379&tx_ttnews{backPID}=27&cHash=2c5440c8de).

¹ Adeebfar T. "Azerbaijan's Geopolitical Challenge: Improving Relations With Iran", Middle East Economic Survey, Vol. 49, №49.04 December 2006 (<http://www.mees.com/postedarticles/oped/v49n49-50D01.htm>.); Akiner Sh. The Caspian: Politics, Energy and Security, (Oxford, Routledge Curzon, 2004); Bourtman I. "Israel and Azerbaijan's Furtive Embrace", Middle East Quarterly, Vol. 13 No, 3 Summer 2006; Cagaptay, Soner s Murinson Alexandr. "Good Relation between Azerbaijan and Israel: A Model for Other Muslim Sates in Eurasia?", The Washington Institute for Near East Policy, 30 March 2005 (<http://www.washingtoninstitute.org/templateCo5.php?CID=2287>); Chossudovsky M. The War on Lebanon and the Battle for Oil', Global Research, 26 July 2006: (<http://www.globalresearch.ca/index.php?context=vasaid=2824>); Cornell, Svante E., Small Nations and Great Powers: A Study of Ethno political Conflict in the Caucasus, (Surrey: Rutledge Curzon, 2000); Dann Moshe. "Lords of the Land: The War over Israel's Settlements in the Occupied Territories, 1967-2002', Middle East Quarterly, Book review, Vol. 16, No.2, Spring 2009; Doyle Clare. "Genocide Debate Complicates Search for Karabach Peace", Euroasianet.org, 03 June 2002: (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav030602a.shtml>); Gut Arye. "Why Azerbaijan's relations with Israel Are So Close?", Azerbaijan in the World ADA Biweekly Newsletter, Vol. 2, No. 8, 15 April 2009: (<http://ada.edu.az/biweekly/issues/vol2no8/20090422020043096.html>); Hirsh J. "Israel, Iran, and the US: Nuclear War, Here We Come", Antiwar.com 17 October 2005: (<http://www.antiwar.com/orig/hirsh.php?articleid=7649>); Ibrahimov Mahir s Kurbanov E. "Policy Brief:

Dissertasiya işi yazılarkən Azərbaycan – Türkiyə – İsrail geosiyasi üçbucağı haqqında Rusiyanın “Nezavisimaya qazeta” qəzetində dərc edilmiş məqalələrdən də istifadə olunmuşdur. Qəzetin 2001-ci il 4 dekabr sayında dərc olunmuş “İsrail – Türkiyə – Azərbaycan: alyansların yaratdığı qeyri-adi konfigurasiya birlikdə vəziyyətin sabitliyini poza bilər” adlı məqalədə¹ məsələyə qeyri-obyektiv yanaşma diqqəti cəlb edir. Başqa bir məqalədə isə Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundan hasil edilən qazının nəqlinə dair İsrailin marağına aid məsələlər şərh olunmuşdur.²

Rusiya müəllifi L.Polyakovun əsəri problemin araşdırılmasında müəyyən əhəmiyyət kəsb etmişdir.³

Türkiyə tədqiqatçısı Bülent Arasın məqaləsində isə həm iki ölkə arasındakı münasibətlər öyrənilmiş, həm də İsrailin Azərbaycan və Mərkəzi Asiyada strateji əməkdaşlıq məsələləri tədqiq olunmuşdur.⁴ Müəllifin fikrincə, İsrail Dövlətinin bu regionlarda geniş maraqları mövcuddur.

Mövzu araşdırılarkən müxtəlif internet saytlarında yerləşdirilmiş materiallardan da istifadə olunmuşdur.⁵

Getting it Wrong in the Caucasus”, Middle East Quarterly, Vol. 1, No. 4, December 1994 və s.

¹ Израиль – Турция – Азербайджан: непривычные конфигурации возникающих альянсов могут дестабилизировать обстановку в Содружестве. “Независимая Газета”. Москва, 2001, 4 декабря. // www.ng.ru/cis/2001-12-04/7_alliance.html

² Израил предлагает продление газопровода Баку – Тбилиси – Эрзурум до Джейхана. “Rusenergy” он-лайн издание, 2006, 9 июня <http://www.rusenergy.com>

³ Поляков Л. История антисемитизма: Эпоха знаний. Москва, 1998.

⁴ Bulent A. “Post-Cold War Realities: Israel’s Strategy in Azerbaijan and Central Asia”, Middle East Policy, Vol. 5, No. 4, January 1998.

⁵ Final Report; Monitoring of Russia and Ukraine (priority1) and Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Kazakhstan and Moldova (priority2): Telecommunications and the Information Society- Political Inelegance s internews, December,2006(http://ec.europa.eu/information_society/activities/international/docs/pi_study_rus_ukazerb_bel_geor_kaz_mold/o_cover_page.pdf); An Agreement on Cooperation between the Governments of Azerbaijan and Israel in the fields of ICT Has Been Signed”, The Azeri Times, 03 July 2009: (<http://www.theazeritimes.com/news/2141>); Azerbaijan “, The Electronic Jewish Encyclopedia, Vol 1, No 2, 01 September 2004: (<http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=10098>); Azerbaijan Imports Irrigations Innovations from Israel, The Israel Export s International Cooperation Institute, 26 May 2007: (<http://www.export.gov.il/Eng/Article.asp?ArticleID=6108&CategoryID=646>); Azerbaijan: Israel

Ümumiyyətlə, mövcud ədəbiyyatın öyrənilməsi göstərir ki, nəşr olunmuş əsərlərdə Azərbaycan Respublikası və İsrail Dövləti arasında diplomatik-siyasi, ticarət-iqtisadi, elmi-texniki, mədəni və humanitar sahələrdə əməkdaşlığa qismən toxunulsa da, ikitərəfli münasibətlər ayrıca tədqiqat obyektı olmadığından həmin məsələlərin araşdırılması aktualdır.

Tədqiqatın mənbə bazası. Dissertasiya işi müxtəlif dillərdə olan çoxsaylı mənbələr əsasında yazılmışdır. İstifadə edilən mənbələri əsasən aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar: a) dövlət başçıların, digər rəsmi şəxslərin əsər, nitq və çıxışları; b) Azərbaycan Respublikası və İsrail Dövləti arasında keçirilən yüksək səviyyəli görüşlərin sənədləri; c) müxtəlif nazirliklər arasında keçirilmiş ikitərəfli danışıqların materialları və imzalanan sənədlər; d) Azərbaycan Respublikasındakı İsrail Dövlətinin səfirliyinin məlumatları; e) qəzet və jurnal materialları; f) İnternet saytlarının materialları.

Dissertasiya işi yazılarkən mühüm mənbə kimi istifadə olunan Ümummilli lider Heydər Əliyevin “Müstəqilliyimiz əbədidir” çoxcildlik kitabına daxil edilmiş materiallar Azərbaycan Respublikası və İsrail Dövləti arasında müxtəlif sahələrdə mövcud olan münasibətlərin inkişaf dinamikasını öyrənmək baxımından qiymətlidir.¹ Burada Heydər Əliyevin İsrailin dövlət və hökumət rəhbərləri ilə görüşləri zamanı etdiyi çıxış, müraciət, bəyanat və müsahibələri toplanmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin əsərləri problemi öyrənməkdə mühüm mənbədir². Həmin əsərlərdə İsrailin dövlət və hökumət başçıları ilə görüşü zamanı etdiyi çıxışlar və müsahibələr verilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin rəsmi qəbul və səfərlərinin icmalının toplandığı məcmuələr araşdırılan problemi öyrənməkdə başlıca mənbələrdən biridir³. Bu mənbələr iki ölkə arasında

Companies Demonstrate Advanced Agricultural Technologies”, The Israel Export s. International Cooperation Institute, 01 March 2006; (http://www.export.gov.il/Eng/_Article.asp?CategoryID=399&ArticleID=3059) və s.

¹ Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. I...-XXXXVI kitablar. Bakı, 1997-2013.

² Алиев И.Г. Каспийская нефть Азербайджана. М., 2003; Əliyev İ.H. İnkişaf - məqsədimizdir. I-XVI kitablar. Bakı, 2008-2014; İlham Əliyev diplomatiyasının nailiyyəti. Bakı, 2001.

³ Dövlət idarəçiliyində varislik, novatorluq və dinamizm. İlham Əliyevin prezidentlik fəaliyyətinin xronikası: rəsmi qəbul və səfərlərinin icmalı (2003-2006). I-II kitab. Bakı, 2007-2008.

qarşılıqlı münasibətlərin inkişaf dinamikasını araşdırmaqda baza rolunu oynamışdır.

Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin¹, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin², Mədəniyyət Nazirliyinin³ arxiv sənədləri, Azərbaycan Respublikasında İsrail Dövlətinin səfirliyinin materialları, Azərbaycan və İsrail arasında imzalanan dövlətlərarası və hökumətlərarası müqavilələr və sazişlər ikitərəfli münasibətlərin hüquq-müqavilə bazasını öyrənməkdə əhəmiyyətli mənbədir⁴.

Azərbaycan Respublikası və İsrail Dövləti arasında əməkdaşlığına dair çoxlu materiallar “Azərbaycan”, “Xalq qəzeti”, “Respublika”, “Yeni Azərbaycan”, “525-ci qəzet”, “İki sahil”, “Şəfəq”, “Yeni yüzil” və “Olaylar” qəzetlərində dərc edilmişdir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin, dövlət və hökumət nümayəndələrinin İsrail Dövlətinin rəsmi şəxsləri ilə keçirdikləri görüşlər dövrü mətbuatda işıqlandırılmışdır.

Dissertasiya işinin yazılmasında rəsmi dövlət və hökumət orqanlarının İnternet saytlarındakı materiallarından da geniş istifadə olunmuşdur. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikası Prezidentinin⁵, Xarici İşlər Nazirliyinin⁶, Diasporla iş üzrə Dövlət Komitəsinin⁷, İsrail Dövlətinin Xarici İşlər Nazirliyinin⁸ rəsmi saytlarındakı materiallar xüsusilə əhəmiyyətli olmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, tədqiqat işində istifadə edilən mənbələrin əksəriyyəti ilk dəfə olaraq elmi dövriyyəyə gətirilmişdir.

Tədqiqatın obyekti 1991-2008-ci illərdə Azərbaycan Respublikası və İsrail Dövləti arasında qarşılıqlı münasibətlərdir.

Tədqiqatın predmeti Azərbaycan Respublikası və İsrail Dövləti arasında ikitərəfli münasibətləri şərtləndirən amillər, diplomatik-siyasi,

¹ Azərbaycanın xarici siyasəti: sənədlər məcmuəsi. 2001-2008-ci illər. I-II hissələr. Bakı, 2001-2009.

² Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin cari arxivinin materialları. 1991-2008.

³ Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin cari arxivinin materialları. 1991-2008.

⁴ Azərbaycan Respublikasında İsrail Dövlətinin səfirliyinin materialları. 1992-2008.

⁵ www.prezident.az

⁶ www.mfa.gov.az

⁷ www.diaspora.gov.az.files

⁸ www.mfa.gov.il

ticarət-iqtisadi, hərbi, elmi-texniki, mədəni-humanitar sahələrdə əlaqələrin qurulmasının və inkişafının başlıca xüsusiyyətlərinin, həmçinin Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətinə dair bu dövlətin mövqeyinin araşdırılmasıdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın başlıca məqsədi Azərbaycan Respublikası və İsrail Dövləti arasında 1991-2008-ci illərdəki münasibətlərin elmi-tarixi baxımdan araşdırılmasıdır. Qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsinə cəhd edilmişdir:

- Azərbaycan Respublikası və İsrail Dövləti arasında diplomatik-siyasi münasibətləri şərtləndirən amilləri, tarixi şəraiti şərh və təhlil etmək;
- qarşılıqlı maraqların formalaşmasına təsir göstərən başlıca amilləri təhlil etmək və qiymətləndirmək;
- siyasi əlaqələrin inkişaf dinamikasını izləmək;
- Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində yaradılmış Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə İsrail Dövlətinin münasibətini araşdırmaq;
- ticarət-iqtisadi, elmi-texniki və hərbi sahələrdə əlaqələri tədqiq etmək;
- təhsil, mədəniyyət və humanitar sahələrdə ikitərəfli əməkdaşlığın qurulmasını, onların inkişaf dinamikasını öyrənmək və perspektivlərini müəyyənləşdirmək;
- ikitərəfli münasibətləri daha da inkişaf etdirmək üçün elmi əsaslandırılmış təkliflər irəli sürmək.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasını Ümummilli lider Heydər Əliyevin və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin çıxış və nitqlərindən irəli gələn prinsipial müddəalar təşkil edir. Mövzu araşdırılarkən tarixilik prinsipi, problem üzrə fakt və məlumatların kompleks şəkildə tədqiqata cəlb edilməsi, materialların xronoloji ardıcılıqla və problemlər üzrə şərh, mənbə və ədəbiyyatların təhlili, müqayisəli və tənqidi təhlili, ümumiləşdirmə kimi metodlardan istifadə edilmişdir.

Dissertasiya işinin elmi yeniliyi 1991-2008-ci illəri əhatə edən Azərbaycan – İsrail münasibətlərinin ilk dəfə olaraq kompleks şəkildə elmi tədqiqata cəlb olunmasından irəli gəlir və konkret olaraq aşağıdakılardan ibarətdir:

- Vətən tarixşünaslığında ilk dəfə olaraq Azərbaycan Respublikası və İsrail Dövləti arasındakı diplomatik-siyasi, ticarət-iqtisadi, hərbi, elmi-

texniki, təhsil, mədəniyyət və humanitar sahələrdə əməkdaşlıq zəngin fakt və materialların əsasında tədqiq və şərh edilmiş, qiymətləndirilmişdir;

- Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzünə və işğal siyasətinə İsrail Dövlətinin münasibəti faktiki materiallar əsasında araşdırılmışdır;

- araşdırılan problemə dair müxtəlif dillərdə mövcud olan bir çox mənbə və ədəbiyyatlar ilk dəfə elmi dövriyyəyə cəlb edilmişdir;

- əsaslandırılmışdır ki, Azərbaycan – İsrail əməkdaşlığı, xüsusilə ticarət-iqtisadi, hərbi, elm və təhsil, mədəniyyət, humanitar, regional və enerji təhlükəsizliyi sahələrində daha çox inkişaf etmişdir;

- vurğulanmışdır ki, ikitərəfli qarşılıqlı münasibətlər üçüncü dövlətə və ya dövlətlər qrupuna qarşı yönəlməmişdir;

- tədqiqat nəticəsində Azərbaycan – İsrail münasibətlərinin inkişafına mane olan amillər müəyyənləşdirilmiş və onların aradan qaldırılması üçün elmi əsaslandırılmış təkliflər irəli sürülmüşdür.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin əsas müddəalarından və nəticələrindən istifadə oluna bilər: dərş vəsaiti və dərşliklərin hazırlanmasında; ali təhsil müəssisələrində mühazirələrin oxunmasında və seminar məşğələlərinin keçirilməsində; magistr, dissertant və doktorantların gələcək elmi tədqiqatlarında; Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinə həsr edilmiş ümumiləşdirilmiş əsərlərin yazılmasında; Azərbaycan Respublikasının İsrail Dövləti ilə əməkdaşlığında iştirak edən müvafiq nazirlik, komitə və idarələrin fəaliyyətində; Azərbaycan dövlətinin xarici siyasət fəaliyyətinin təbliğində və s.

Dissertasiya işinin aprobasiyası. Dissertasiya işinin əsas məzmunu müəllifin Azərbaycanda və xarici ölkələrdə çap etdirdiyi məqalə və tezislərdə əksini tapmışdır. Mövzu üzrə dissertant respublika və beynəlxalq elmi konfranslarda məruzələr etmişdir.

Dissertasiya işinin strukturu. Dissertasiya işi giriş, yarım-fəsillərə bölünmüş iki fəsil, nəticə, praktik tövsiyələr və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

DISSERTASIYA İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılmış, istifadə olunmuş mənbə və ədəbiyyatlar təhlil edilmiş, dissertasiya işinin məqsəd və vəzifələri müəyyənləşdirilmiş, xronoloji çərçivəsi, nəzəri-metodoloji əsası, elmi yeniliyi və praktik əhəmiyyəti göstərilmişdir.

Üç yarım-fəsildən ibarət olan birinci fəsil **“Azərbaycan Respublikası ilə İsrail Dövləti arasında diplomatik-siyasi münasibətlərin qurulması və**

inkişaf etdirilməsi” adlanır. **“Azərbaycan – İsrail münasibətlərini şərtləndirən amillər”** adlanan birinci yarımfasildə iki ölkə arasında qarşılıqlı maraqlar araşdırılmışdır. Qeyd edilmişdir ki, azərbaycanlılar və yəhudilər arasında əlaqələr keçmiş zamanlardan mövcud olmuşdur. Məskunlaşdıqları dövrdən bu günə kimi azərbaycanlılar ilə yəhudilər arasında qarşıdurma və münaqişə faktı qeydə alınmamışdır.

Tədqiq edilən illərdə müsəlman ölkələrinin əksəriyyəti İsrail ilə hər cür əməkdaşlığa mənfi yanaşırdılar. Bununla belə, yürüdülmə tarazlaşdırılmış xarici siyasət xətti nəticəsində Azərbaycan dövləti ərəb dünyası ilə dostluq münasibətlərini qoruyub saxlamaqla İsrail ilə əməkdaşlığı inkişaf etdirmək imkanı əldə etmişdir.

Təhlildən aydın olur ki, İsrail ilə münasibətlərin qurulması və inkişafına təsir edən digər amillər də mövcud olmuşdur. Məlum olduğu kimi, Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycan ərazilərinin 20 %-i işğal edilmişdir. Ermənistanda tarixi ərazilərindən və işğal olunmuş torpaqlardan bir milyondan artıq azərbaycanlı zorla öz yurd-yuvasından qaçqın və köçkün düşmüşdür. Problemi sülh yolu ilə həll etmək yolunu tutan Azərbaycanın eyni zamanda torpaqlarını işğaldan azad etmək üçün müasir silah, hərbi-texniki avadanlıqlarla təchiz edilmiş, qabaqcıl müdafiə sisteminə malik, beynəlxalq standartlara cavab verən milli ordunun olması vacib idi. Azərbaycan ordusunun müasir silah və hərbi-texniki avadanlıqlarla yeniləşdirilməsində İsrail əhəmiyyətli rol oynaya bilərdi. Bu da iki ölkə arasında hərbi-texniki və ticarət əlaqələrinin inkişafını şərtləndirirdi.

Azərbaycan Respublikası və İsrail Dövləti arasında siyasi, iqtisadi, mədəni sahələrdə, xüsusilə kənd təsərrüfatı, tibb, hərbi-texniki və elm sahələrində əlaqələrin genişləndirilməsi üçün əlverişli tarixi zəmin, zəruri şərtlər və hər iki ölkənin maraqlarına cavab verən geniş imkanlar mövcud olduğundan iki ölkə arasında ilk müstəqil əlaqələr qurulmuşdur.

Tədqiqat göstərir ki, 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilən İlham Əliyev İsrail Dövləti ilə ikitərəfli əməkdaşlığa xüsusi diqqət göstərmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2009-cu il iyun ayının 28-də Bakıda İsrail Dövlətinin Prezidenti Şimon Peres ilə keçirdiyi görüşündə iki ölkə arasında yüksək səviyyədə olan münasibətləri aşağıdakı kimi qiymətləndirmişdir: “İkitərəfli əlaqələr haqqında danışarkən əminəm ki, əlaqələrimiz bundan sonra daha da güclənəcəkdir. Bizim iqtisadi əməkdaşlığımızın çox yaxşı perspektivləri var... Biz kənd təsərrüfatı, turizm, elm, texnologiya sahəsində əməkdaşlıq haqqında da danışdıq, səhiyyə sahəsinə də toxunduq. Əminəm ki, bu

sahələrdə və bir çox digər yeni sahələrdə yaxşı həll variantlarını tapa bilərik ki, onlar bizi bir-birimizə daha yaxın etsin”.¹

Birinci fəslin ikinci yarım fəslə **“Siyasi əlaqələrin inkişaf dinamikası”** adlanır. Yarım fəsildə Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra İsrail Dövləti ilə siyasi əlaqələrin qurulması və inkişafı məsələləri araşdırılmışdır. Faktiki materialların təhlili göstərir ki, yürüdülmə tarazlaşdırılmış siyasət nəticəsində Azərbaycan dövləti müsəlman dünyası ilə dostluq münasibətlərini qoruyub saxlamaqla, İsrail ilə əməkdaşlığı inkişaf etdirmişdir. Azərbaycan Respublikasında İsrail Dövlətinin səfirliliyinin açılması qarşılıqlı münasibətlərdə yeni bir səhifənin başlanması olmuşdur.

Araşdırmadan məlum olur ki, İsrail tərəfi Azərbaycan ilə əməkdaşlığın qurulması və genişləndirilməsinə xüsusi maraq göstərmişdir. Bu maraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev tərəfindən qəbul edilən İsrail Dövlətinin rəsmilərinin dilindən də birmənalı olaraq səsləndirilirdi.²

Tədqiqat zamanı müəyyən olunmuşdur ki, iki ölkə arasında münasibətlər spesifik səciyyə daşmış, əməkdaşlıq qarşılıqlı maraqlara əsaslanmışdır. Azərbaycan – İsrail siyasi münasibətlərinin genişlənməsində dövlət başçıları, müvafiq nazirliklər, parlamentlərarası dostluq qrupları, Azərbaycanda və digər ölkələrdə yaşayan yəhudi icmaları, İsraildə yaşayan yəhudi əsilli Azərbaycan diasporası özünəməxsus rol oynamışlar. İkitərəfli görüşlərdə Azərbaycan və İsrail arasında əməkdaşlığın siyasi, iqtisadi, mədəni sahələrdə davam etdirilməsinə və daha da genişləndirilməsinə dair müzakirələr, regional və beynəlxalq məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparılmış, bir çox saziş və müqavilələr imzalanmışdır.

“Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü nəticəsində yaradılmış Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə İsrail Dövlətinin münasibəti” adlanan üçüncü yarım fəsildə İsrail Dövlətinin Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü və işğalı nəticəsində yaradılmış Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə münasibəti və Azərbaycanın ədalətli mövqeyinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması istiqamətində fəaliyyəti araşdırılmışdır. Aparılan tədqiqat göstərir ki, iki ölkə arasında müxtəlif səviyyələrdə keçirilən elə bir görüş olmamışdır ki, orada Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə

¹ Azərbaycan və İsrail xalqları arasında münasibətlər yüksək səviyyədədir // [www.yeniazərbaycan.com / Axtarish_e3433_az.html](http://www.yeniazərbaycan.com/Axtarish_e3433_az.html)

² Azərbaycan Respublikasında İsrail Dövlətinin səfirliliyinin materialları. 1992-2008.

bağlı məsələyə diqqət yetirilməsin. Azərbaycan tərəfinin Ermənistanın hərbi təcavüzünü dayandırmaq və pisləmək üçün müraciət etdiyi ölkələrin arasında İsrail Dövləti özünəməxsus yer tutmuşdur. Bu işdə yəhudi təşkilatları da müəyyən rol oynamışdır.

1997-ci ilin avqust ayında İsrail Dövlətinin Baş Naziri B.Netanyahunun Bakıya rəsmi səfəri zamanı ikitərəfli regional və beynəlxalq məsələlərin müzakirəsinin keçirilməsi bu baxımdan faydalı olmuşdur.¹ Görüşdə çıxış edən Heydər Əliyev Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi məsələsinin həllinin uzadılmasında öz narazılığını ifadə edərək demişdir: “Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini, milli azadlığını daimi etməyi, möhkəmləndirməyi və inkişaf etdirməyi özünün ən müqəddəs vəzifəsi hesab edir. Ancaq bu yolda biz böyük çətinliklərlə rastlaşmışıq. Bizim üçün ən ağır problem, ən çətin məsələ Ermənistanın Azərbaycana etdiyi təcavüz nəticəsində ölkəmizin ərazi bütövlüyünün pozulmasıdır. Bu hərbi təcavüz nəticəsində Azərbaycan ərazisinin 20 %-i Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuşdur. İşğal olunmuş torpaqlardan bir milyondan artıq Azərbaycan vətəndaşı zorla öz yurd-yuvasından çıxarılıb, çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşayır. Xalqımıza, ölkəmizə vurulan zərbələrə baxmayaraq, biz məsələni sülh yolu ilə həll etmək istəyirik...”²

Heydər Əliyev məsələnin həllini Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən çıxmasında və yurdundan didərgin düşmüş azərbaycanlıların öz evlərinə qayıtmaqlarında, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsində və Azərbaycan Respublikasının tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək dərəcəli özünüidarəetmə hüququnun verilməsində görürdü.³ Bu sözləri söyləyərkən Heydər Əliyev dünya birliyinin və dost ölkələrin köməyinə ümid edirdi. O birmənalı olaraq dedi: “Ümidvaram ki, bu sahədə İsrail – Azərbaycan əməkdaşlığı da bizə çox yardım edəcəkdir”.⁴

Aparılan təhlildən aydın olur ki, İsrail Dövləti Azərbaycanın ədalətli mövqeyini müdafiə etmiş, problemin dinc yolla, ərazi bütövlüyü çərçivəsində həllinin tərəfdarı olduğunu dəfələrlə bəyan etmişdir. Bu məsələdə dünyanın müxtəlif ölkələrindəki yəhudi lobbisinin dəstəyi Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzünə qarşı rəsmi Bakının

¹ Azərbaycan Respublikası XİN-nin mətbuat mərkəzi xəbər verir. “Azərbaycan” qəz., 1999, 11 noyabr, № 259 (2370).

² Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. XII kitab, s.109.

³ Yenə orada.

⁴ Yenə orada.

beynəlxalq mövqələrini gücləndirmiş, həqiqətlərin yayılmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır.

İsrail Dövlətinin mövqeyinin araşdırılması göstərir ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəklənməsinə baxmayaraq, bəzi hallarda təqdim edilən səsvermələr zamanı İsrail Dövləti bitərəf mövqe tutmuşdur. Məsələn, 2008-ci ildə BMT Baş Məclisinin 62-ci sessiyasında Azərbaycan Respublikasının təqdim etdiyi “İşğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində vəziyyətə dair” qətnamə layihəsi ilə əlaqədar keçirilmiş səsvermədə bitərəf mövqe nümayiş etdirmişdir. Bu isə Azərbaycan tərəfdə belə şübhələr doğurmuşdur ki, İsrail Dövləti Ermənistanın hərbi təcavüzünə münasibətdə Azərbaycanı açıq şəkildə, birbaşa və qətiyyətlə müdafiə etmir. Ancaq araşdırma göstərir ki, İsrail Dövləti Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində yaradılmış Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində dinc yollarla həllinə tərəfdar olduğunu dəfələrlə bəyan etdirilmişdir.

Dissertasiya işinin iki yarımfəsildən ibarət olan ikinci fəsli **“Ticarət-iqtisadi, elm, təhsil, mədəni və humanitar əməkdaşlıq”** adlanır. **“Ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq”** adlanan birinci yarımfəsildə Azərbaycan və İsrail arasında ticarət-iqtisadi əlaqələr və onun reallaşdırılması mexanizmləri öyrənilmişdir. Qeyd olunmuşdur ki, tədqiq edilən illərdə Azərbaycan və İsrail arasında ticarət-iqtisadi əlaqələr müqavilə-hüquqi baza əsasında qurulmuş və inkişaf etdirilmişdir.

İki ölkə arasında ticarət-iqtisadi əlaqələr tərəflərin maraqlarına uyğun olaraq artmışdır. Bu əlaqələrə dair faktiki materialların nəzərdən keçirilərək təhlil edilməsi ticarət-iqtisadi əməkdaşlığın vəziyyətini və inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir.

İqtisadi əməkdaşlıqda Azərbaycan neft sənayesinin və İsrailin qabaqcıl texnologiyası mühüm yer tutmuşdur. Ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq Azərbaycan Respublikası ilə İsrail arasında münasibətlərin maddi təməllərini təşkil etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 29 oktyabr 2003-cü il tarixdə İsrail Dövlətinin Azərbaycandakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Eytan Nayeri qəbul edərkən münasibətlərin çoxlu tərəfləri, o cümlədən ticarət-iqtisadi sahələrdə əməkdaşlığın yüksələn xətlə inkişaf etdiyini belə səciyyələndirmişdir: “Azərbaycanın böyük gələcəyi vardır. Son 10 il ərzində ölkəmiz inkişaf edərək regionda mühüm dövlətə çevrilmişdir. Deyə bilərəm ki, indi Azərbaycan ümumən regionun inkişafında fəal rol oynayır. Əlbəttə, biz dostlarımızın köməyini də hiss edirik və bu, məqsədlərimizə nail olmaqda bizə yardım edəcəkdir. Biz

iqtisadi cəhətdən daha güclü dövlət olacağıq, demokratiyanı inkişaf etdirəcəyik. Regionda sabitlik və təhlükəsizlik də bizim üçün öncül məsələlərdəndir. Əminəm ki, biz qarşımıza qoyduğumuz vəzifələri uğurla həyata keçirəcəyik.”¹ Təhlil göstərir ki, Azərbaycan tərəfi dünyadakı yəhudi icması ilə əməkdaşlığa İsrail ilə bütün, o cümlədən ticarət-iqtisadi əlaqələrə təsir edən müsbət amillərdən biri kimi baxmışdır.

Tədqiqatdan məlum olur ki, 2008-ci il iyunun 2-də Prezident İlham Əliyevin İsrailin milli-infrastruktur naziri Binyamin Ben-Eliezerin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etməsi əməkdaşlığa yeni impuls vermişdir. İlham Əliyev Azərbaycanda infrastruktur sahəsində həyata keçirilən genişmiqyaslı layihələrdən danışmış və bu işlərin ardıcıl olaraq davam etdiriləcəyini vurğulamışdır. Azərbaycan Prezidentinin fikrincə, iki ölkə arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi üçün geniş imkanlar var idi.²

2009-cu ildə Bakı şəhərində keçirilən Azərbaycan – İsrail işgüzar görüşləri, 2009-cu il may ayının 18-də Təl-Əvivdə təşkil edilən Azərbaycan – İsrail Biznes Forumu ticarət-iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsində mühüm rol oynamışdır.³

İsrail Dövlətinin Prezidenti Şimon Peresin şəərəfinə 2009-cu il iyunun 28-də Gülüstən sarayında verilən rəsmi ziyafətdə etdiyi nitqində İlham Əliyev səfərə qiymət verərək demişdir: “Səfər ikitərəfli münasibətlərin inkişafı üçün yeni imkanlar açacaq. Bu gün biz ikitərəfli əlaqələrə dair vacib məsələləri, regional inkişaf məsələlərini, o cümlədən beynəlxalq əhəmiyyət daşıyan məsələləri nəzərdən keçirdik.

İkitərəfli əlaqələr haqqında danışarkən əminəm ki, əlaqələrimiz bundan sonra daha da güclənəcəkdir. Bizim iqtisadi əməkdaşlığımızın çox yaxşı perspektivləri var. Bu gün belə məsələlər çox geniş formatda müzakirə olundu. İqtisadi münasibətlərimiz inkişaf edir və bu sahədə dövriyyəimiz 2 milyard dollara yaxındır. Zənnimizcə, gələcək illərdə bu rəqəm daha artacaq. Biz kənd təsərrüfatı, turizm, elm, texnologiyalar sahəsində əməkdaşlıq haqqında da danışdıq, səhiyyə sahəsinə də toxunduq. Əminəm ki, bu sahələrdə yaxşı həll variantlarını tapa bilərik ki, onlar bizi bir-birimizə daha yaxın etsin”.⁴

¹ Əliyev İ.H. İnkişaf məqsədimizdir. I kitab, s. 166.

² Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev İsrailin Milli infrastruktur naziri Binyamin Ben-Eliezerin başçılıq etdiyi Nümayəndə heyətini qəbul etmişdir. — Azərbaycanın xarici siyasəti: sənədlər məcmuəsi. 2008, I hissə, s. 260.

³ Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin cari arxivi. 1991-2008.

⁴ Ali qonağın şəərəfinə. “Xalq qəzeti” qəz., 2009, 30 iyun.

Tədqiq edilən illərdə iki ölkə arasında digər sahələrdə də əməkdaşlıq qurulmuşdur. 1995-ci ilin martın 9-da Azərbaycan Respublikası və İsrail Dövləti arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında saziş imzalandıqdan ¹ sonra Azərbaycan və İsrail arasında səhiyyə və tibb sahəsində də əməkdaşlıq başlamışdır.

2011-ci il dekabrın 16-da Bakı şəhərində Azərbaycan Respublikası hökuməti və İsrail Dövləti arasında gömrük işi sahəsində qarşılıqlı yardım haqqında sazişin imzalanması ² da əməkdaşlığın sonrakı illərdə davam etməsində əsaslı rol oynamışdır.

“Elm, təhsil, mədəni və humanitar sahələrdə əməkdaşlığın qurulması və inkişafı” adlanan ikinci yarımfəsildə Azərbaycan Respublikası və İsrail Dövləti arasında elm, təhsil və elmi-texniki əlaqələr və mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq məsələləri araşdırılmışdır. Tədqiqat zamanı müəyyən olunmuşdur ki, iki ölkə arasında təhsil, elm, mədəniyyət və humanitar sahələrdə əməkdaşlıqda AMEA-nın ayrı-ayrı institutları və ali məktəblər, müvafiq nazirliklər, yaradıcı təşkilatlar kütləvi informasiya vasitələri və s. başlıca rol oynamışlar. Ümumiyyətlə, elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində əlaqələrin inkişafı üçün həm Azərbaycan, həm də İsrail potensiallarından tam istifadə etməmişlər.

Azərbaycan Respublikasının ali təhsil müəssisələri də İsrail ilə elm və təhsil sahələrində əməkdaşlıqda müəyyən rol oynamışlar. Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Dillər Universiteti, Sumqayıt Dövlət Universiteti və İsrailin Təl-Əviv Universiteti fəallıq göstərmişlər. Tədqiq olunan illərdə bir neçə universitetdə “İsrailşünaslıq” ixtisası, ıvrit dili, ıvrit filologiyasına giriş, yəhudi ədəbiyyatı, yəhudi dillərinin tədrisi metodikası tədris olunmuşdur.

“İsrail Mədəniyyət Mərkəzi”, “Gilel” və “SOXNUT” kimi təşkilatlarla tələbələr arasında görüşlərin ardıcıl olaraq təşkili və yəhudi bayramlarının birgə keçirilməsi, Dağ yəhudilərinin birgə yaşadıkları əraziyə tələbələrlə birgə ekskursiya təşkil etmək və s. bu sahədə əməkdaşlığın mühüm təzahürüdür.

Azərbaycan və İsrail arasında mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsində 2007-ci ilin aprel ayında İsrail Knesseti ilə Azərbaycan Milli Məclisinin birgə yaratdıqları AZİZ - parlamentlərarası mədəni təşkilat özünəməxsus yer tutmuşdur. Azərbaycandan getmiş insanları İsraildə bir araya gətirən bu Azərbaycan – İsrail Beynəlxalq

¹ Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin cari arxivi. 2012.

² Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin cari arxivi. 1991-2008.

Asossiasiyası azərbaycanlıların mədəni irsinin həmin ölkədə tanındılması, təbliği məqsədilə çoxtərəfli işlər həyata keçirmiş, iki ölkə arasında mədəni, elmi əməkdaşlığın genişlənməsində böyük rol oynamışdır. 2009-cu il 28-29 iyun tarixlərində “Azərbaycan Respublikası hökuməti və İsrail Dövləti hökuməti arasında mədəniyyət, təhsil və elm sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş”in imzalanması ikitərəfli münasibətlərin bu istiqamətlərdə yeni mərhələyə qədəm qoyduğunu göstərmişdir.

Təhlildən aydın olur ki, elm və təhsil sahələrində əməkdaşlığın başlıca məqsədi hər iki ölkənin elm və təhsil müəssisələri arasında səmərəli, qarşılıqlı fayda gətirən əlaqələr qurmaq, nailiyyətlərdən qarşılıqlı faydalanmaq, texniki yenilikləri tətbiq etmək olmuşdur. Elmi-texniki əməkdaşlıqda Azərbaycanın və İsrailin elmi idarələri və texniki istehsalat müəssisələri iştirak etmişlər. Nazirliklər, elm və təhsil müəssisələri arasında imzalanmış sənədlər elm, təhsil və texniki əməkdaşlığın müqavilə-hüquq bazasını təşkil etmiş və onun inkişaf etdirilməsinə imkan vermişdir.

Dissertasiya işinin “**Nəticə**” hissəsində tədqiqata yekun vurulmuş və müvafiq elmi ümumiləşdirmələr aparılmış, iki ölkə arasında münasibətləri daha da inkişaf etdirmək üçün elmi əsaslandırılmış tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

Dissertasiya işinin əsas məzmunu müəllifin çap edilmiş elmi əsərlərində əksini tapmışdır:

1. Azərbaycan – İsrail iqtisadi münasibətlərinə neft strategiyasının təsiri / Əsrin müqaviləsinin 15 illiyinə həsr olunmuş “Əsrin müqaviləsi: reallıqlar və perspektivlər” mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları. Sumqayıt, 2009, s.103-106.

2. Azərbaycan – İsrail arasında diplomatik münasibətlər / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XIV Respublika elmi konfransının materialları. Bakı, 2010, s.72.

3. Azərbaycan – İsrail münasibətləri müstəqillik dövründə / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XV Respublika elmi konfransının materialları. Bakı, 2011, s.286-288.

4. Azərbaycan Respublikası ilə İsrail Dövləti arasında mədəni əlaqələr (XX əsrin 90-cı illəri) // Tarix və onun problemləri. Nəzəri, elmi, metodik jurnal. Bakı, 2012, № 3, s. 300-305.

5. Heydər Əliyev irsi və Azərbaycanın müasir inkişafında İlham Əliyev mərhələsi / Azərbaycanın dövlətçilik tarixi. SDU və ADPU-nun birgə təşkilatçılığı ilə Respublika elmi konfransının materialları. Sumqayıt Dövlət Universiteti, 24-25 May 2012. Sumqayıt, 2012, s. 201-203.

6. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Azərbaycan – İsrail münasibətləri fonunda // NDU-nun Elmi əsərləri. İctimai elmlər seriyası. Naxçıvan, 2013, № 2 (53), s. 135-139.

7. Факторы, определяющие Азербайджано – Израильские отношения // Гилея. Научный Вестник. Киев, 2013, выпуск 79 (12), с. 127-129.

8. İsrail rəssamlarının əsərlərindən ibarət sərginin Sumqayıt şəhərində açılışı / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVII Respublika Elmi Konfransının materialları. I cild, Bakı, 2013, s. 183-184.

9. Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi və İsrail Mədəniyyət Mərkəzinin iki dövlətarası əlaqələrdə rolu / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVIII Respublika elmi konfransının materialları. II cild, Bakı, 2013, s. 469-471.

10. Azərbaycan – İsrail arasında iqtisadi əlaqələrin perspektivləri // GDU-nun Elmi Xəbərləri. Fundamental, Təbiət və Humanitar Elmlər seriyası, Gəncə, 2014, s.92-99.

11. Azərbaycan İsrail arasında elm, təhsil və elmi-texniki əlaqələrin genişlənməsi // Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi əsərləri. İctimai elmlər seriyası. Naxçıvan, 2014, № 2 (58), s. 98-102.

12. Azərbaycan – İsrail iqtisadi əməkdaşlığı və onun reallaşdırma mexanizmləri (1991-2008-ci illər) // Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Elmi Resenziyalı Rüblük. II cild, Bakı, 2014, s. 157-169.

13. Azərbaycan Respublikası ilə İsrail dövləti arasında informasiya-kommunikasiya sahəsində əməkdaşlıq (1991-2008-ci illər) // Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi əsərləri. İctimai elmlər seriyası. Naxçıvan, 2014, № 9 (65), s.73-76.

14. Azərbaycan – İsrail arası siyasi əlaqələrin genişlənməsində dövlət başçıları və parlamentlərarası qrupların rolu (1998-2008-ci illər). Bakı, Sivilizasiya. Avrasiya Universitetinin Elmi-nəzəri jurnalı. İctimai elmlər seriyası. Bakı, 2014, № 2, s. 165-178.

15. Transxəzər layihəsinin həyata keçirilməsində İsrailin Mərxav şirkətinin rolu / “Əsrin müqaviləsi – 20” Heydər Əliyevin yeni neft strategiyasıdır. Respublika elmi konfransının materialları. Sumqayıt, 2014, s.73-75.

16. Bakı – Tibilisi – Ceyhan neft layihəsində İsrail dövlətinin maraqları / “Əsrin müqaviləsi – 20” Heydər Əliyevin yeni neft strategiyasıdır. Respublika elmi konfransının materialları. Sumqayıt, 2014, s.75-76.

17. Историческая основа и особенности отношений между Азербайджаном и Израилем / VII Международная научно-практическая конференция. Наука и образования. Германия, Мюнхен, 2014, с.87-91.

18. Soyqırım bəşəriyyətə yönəlmiş cinayətdir. Türkiyənin Ağrı Çeçen Universiteti, Dağıstan Universiteti, AMEA-nın Tarix İnstitutu, Azərbaycan Texniki Universiteti və SDU-nun birgə təşkil etdiyi Beynəlxalq Elmi Konfransın Materialları. Sumqayıt Dövlət Universiteti, 22-23 aprel 2015. Sumqayıt, 2015, s.342-344.

19. Dynamics of Azerbaijan – İsrail political relations (covering the years of 1991-1998) // Young scientist of United States of America. USA, 2015, Volume 2, s.122-127.

20. Azərbaycan – İsrail arasında siyasi əlaqələrin genişlənməsində dövlət başçıları və parlamentlərarası qrupların rolu (1991-1998-ci illər) // Beynəlxalq jurnal. Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti. Bakı, 2015, s. 117-127.

21. Azərbaycan – yəhudi xalqları arasında münasibətlər tolerantlıq nümunəsi kimi / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XIX Respublika Elmi Konfransının materialları. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Bakı, 7-8 Aprel 2015. Bakı, 2015, s.329-331.

22. Деятельность Международной Ассоциации Израиль-Азербайджан “АЗИЗ” (2007-2008 г.) // Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi əsərləri. İctimai elmlər seriyası. Naxçıvan, 2015, № 2 (67), s.63-67.

23. Azərbaycan – İsrail Cəmiyyəti müstəqillik dövründə/ Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpasının 25 illiyinə həsr olunmuş “Müstəqillik illərində Azərbaycanın sosial-iqtisadi, siyasi və mədəni inkişafı” mövzusunda Respublika Elmi Konfransı. Sumqayıt Dövlət Universiteti, 13-14 oktyabr 2016. Sumqayıt, 2016 (çapdadır).

24. Azərbaycan Respublikası ilə İsrail dövləti arasında elmi əlaqələrdə AMEA-nın rolu / Doktorantların I Beynəlxalq konfransı. Gəncə Dövlət Universiteti, 17-18 Oktyabr 2016. Gəncə, 2016 (çapdadır).

25. Azərbaycan Respublikası ilə İsrail Dövləti arasında turizm sahəsində əməkdaşlıq // Beynəlxalq jurnal. Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti. Bakı, 2016 (çapdadır).

**АЗЕРБАЙДЖАНО – ИЗРАИЛЬСКИЕ ОТНОШЕНИЯ
(1991-2008 гг.)**

РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа посвящена одной из самых актуальных проблем внешней политики Азербайджанской Республики. Работа состоит из введения, двух глав, заключения, списка использованной литературы.

Во введении диссертации обосновывается актуальность проблемы, анализируются источники и литература, определяются цели и задачи, методологическая основа, научная новизна, практическая и теоретическая значимость, хронологические рамки и апробация работы.

В первой главе диссертации исследуется вопрос создания и развития дипломатических отношений между Азербайджанской Республикой и Государством Израиль, а также освещаются нормативно-правовые основы политико-дипломатических отношений между Азербайджаном и Израилем, направления развития, проблемы и перспективы, факторы, определяющие взаимоотношения, роль парламентских групп и отношение Государства Израиль к Нагорно-Карабахскому конфликту, возникшему в результате агрессии Армении на Азербайджан.

Вторая глава диссертации посвящена Азербайджано-Израильскому сотрудничеству в торгово-экономической, научно-образовательной, культурной и гуманитарной областях. Здесь анализируются торгово-экономические отношения между Азербайджаном и Израилем и механизм их реализации, научные связи, вопросы сотрудничества в области образования и культуры. Торгово-экономические отношения между двумя странами сложились на основе договорно-правовой базы. Нефтяная промышленность Азербайджана и современные технологии Израиля сыграли важную роль в экономическом сотрудничестве. Делается вывод что, отношения между Азербайджаном и Израилем в области торговли и экономического сотрудничества имеют широкие перспективы.

В Заключение диссертации приведены обобщения и выдвинуты практические научные рекомендации по развитию отношений между двумя странами.

Mammadova S.I.

AZERBAIJAN – ISRAEL RELATIONS
(1991-2008 yy)

SUMMARY

The dissertation is devoted to the one of the most urgent problem of the foreign policy of the Republic of Azerbaijan. It consists of the introduction, two chapters, the conclusion, the references and practical recommendations.

Actuality of the problem is justified, sources and literatures are analyzed, goals and objectives, theoretical and methodological basis of the scientific and practical importance of innovation, chronological framework and approbation are defined in the introduction.

Establishment and development of diplomatic relations between the Republic of Azerbaijan and State of Israel are researched in the first chapter. The legal and regulatory framework of political and diplomatic relations between Israel and Azerbaijan, development trends, challenges and prospects, the factors that determine the relationship, the role of the parliamentary groups and the attitude of the State of Israel to the Daghlig Garabagh conflict that has arisen as a result of Armenian aggression against Azerbaijan are also highlighted in the second chapter.

The second chapter is devoted to the Azerbaijani-Israeli cooperation in trade, economic, scientific, educational, cultural and humanitarian fields. Trade and economic relations between Azerbaijan and Israel, and their implementation mechanisms, scientific relations, problems of cooperation in the field of education and culture are analyzed in this chapter. Trade-economic relations between two countries have developed on the base of legal framework. Oil industry of Azerbaijan and modern technology of Israel played an important role in the economic cooperation. It is concluded that the relations between Azerbaijan and Israel in the field of trade and economic cooperation has broad prospects.

The conclusion provides generalizations and practical scientific recommendations to develop relations between two countries.

Kağız formatı: 60/84 16/1
Sayı: 100

AMEA-nın mətbəəsində çap olunmuşdur

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

САМИРА ИСКЕНДЕР кызы МАМЕДОВА

АЗЕРБАЙДЖАНО – ИЗРАИЛЬСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

(1991-2008 гг.)

Специальность: 5503.02 – Отечественная история

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**Диссертации на соискание ученой степени доктора
философии по истории**

БАКУ - 2016